

KRISCH ANDRÁS

A SOPRONI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG GYŰJTEMÉNYEI- NEK PROGRAMJAI, KIADVÁNYAI A REFORMÁCIÓ 500. ÉVFORDULÓJÁN

Kevés történelmi esemény változtatta meg oly mértékben Európát, mint a reformáció. Az 500 évvel ezelőtti wittenbergi tételek kitűzése átalakította az európai népek egymás mellett élését, kontinensek, kultúrák és régiók fejlődését befolyásolta. A reformáció hatásaként Európában megváltoztak a hatalmi viszonyok és nagyban hozzájárult az újkori társadalom kialakulásához. Luther tanai többek között köszönhetően a nyomtatásnak hamar elterjedtek Európa szerte, így már az 1520-as években megjelentek Sopronban is.

A többségében német soproni polgárság szellemi és gazdasági kapcsolatai révén hamar megismerkedett a reformáció tanaival, így Sopron a magyarországi reformáció egyik fellegetvárának tekinthető. *Kristóf* ferences szerzetes már 1520-tól a lutheri tanítás szellemében prédikált. Négy évvel később *II. Lajos* királyi vizsgálóbizottságot küldött a városba. Négy papot vádoltak meg eretnek tanok hirdetésével, akiknek a vasárnapi prédikációban nyilvánosan kellett Luther ellen vallaniuk. A soproni esperesség plébánosaitól összegyűjtötték Luther könyveit, amelyeket máglyán elégettek a Fő téren. A szigorú intézkedésekkel sem akadályozhatták meg a reformáció terjedését. A polgárság is támogatta a katolikus egy-

háztól való szellemi és anyagi függés lazítását.

A város első evangélikus prédikátora *Gerengel Simon* 1565-ben szervezte meg a soproni egyházközséget, Magyarország legrégebbi evangélikus gyülekezetét. A város lakosságának többsége és a politikai vezető réteg is áttért az új hitre, így biztosítva volt a lakosság számára lutheránus hitük szabad gyakorlása.

A reformáció térhódítását az sem állíthatta meg, hogy 1584-ben a városnak el kellett bocsátania két evangélikus prédikátorát és iskolamesterét, akik csak a Bécsi békét (1606) követően térhettek vissza a városba. Ennek az időszaknak volt kiváló városi vezetője az evangélikus *Lackner Kristóf* (1571–1631). Lackner humanista műveltségű polihisztor, ötvös, író és jogtudós volt, aki 1613 és 1631 között összesen 15 évig töltötte be a polgármesteri tisztséget.

Polgármestersége idejétől a városi tanács 1667-ig az evangélikus egyház presbitériumaként működött. 1604-ben megalapította a Soproni Nemes Tudósok Társaságát, amely az országban az első irodalmi-tudományos egyesületként működött. Iskoladrámákat, verseket írt, kitűnően rajzolt, saját műveit is rézmetszetekkel illusztrálta. *Paul Schubert* (1585–1649) lelkész, esperes, Lackner kortársa és társa az evangélikus gyülekezet felvirágoztatásában. Ő kezdte el 1624-ben a keresztelési anyakönyvünket vezetni, ami egyben az ország legrégebbi evangélikus anyakönyve. II. Ferdinánd 1625-ben kitiltotta az evangélikus főnemeseket Ausztriából, ekkor egy részük Sopronban telepedett le, de ide jártak a protestáns országok bécsi követei is istentiszteletre. A 17. század közepén megerősödött ellenreformáció során I. Lipót rendelete 1674-ben visszaadta az evangélikusok által használt templomokat és beneficiumokat a katolikusoknak. Az ily módon kiszorult evangélikusok a Lackner-házba és Eggenberg hercegnő Szent György utcai házának udvarába járhattak istentiszteletre. Az evangélikusok 1674-ben a mai templom helyén fatemplomot építhettek, amit az 1676-os tűzvész után újjáépítettek.

II. József Türelmi rendeletét követően 1784-ben épült fel az evangélikusok ma is használatos temploma, a torony pedig 1863-ban, később harangokat is öntettek. A gyülekezet nemcsak lélekszámban, de anyagilag is megerősödött. Sorra alakultak a különböző jóléti intézmények: Testvéregyesület, Nőegylet és Leányegyesület, Diakoniszsa Intézet, Gusztáv Adolf Gyámintézet, Kisdédóvó, Evangélikus Olvasó és Ifjúsági Egyesület. Felépült az árvaház (1858), fejlődtek, gyarapodtak az iskolák (népiskola, Líceum). Az I. világháborúban 219 evangélikus soproni katona áldozta életét. Háborús célokra lefoglalták a templom három harangját, amelyeket csak 1926-ben sikerült pótolni. A II. világháború Sopronnak újabb szenvedést, bombázást, menekülést hozott. Az evangélikus egyházközség számára a legnagyobb tragédiát a soproni németek 1946-os kitelepítése okozta, ekkor néhány hét alatt létszámában megroppant a gyülekezet. Az 1950-es években az egyházi intézményeket is államosították. A hatalom tudatosan gyengítette Sopronban is az egyház anyagi és szervezeti erejét, korlátozta a lelkész és a gyülekezet közötti kapcsolatot, akadályozta a fiatalok közötti szolgálatot. Az 1989-es rendszerváltás a gyülekezet életében is jelentős fordulatot hozott, a soproni evangélikus élet új keretek között folytatódhatott.

A Soproni Evangélikus Egyházközség Gyűjteményei (levéltár, könyvtár, múzeum) számára a 2017-es reformációi év kiemelt fontosságú volt. Az év során számos programmal emlékeztünk meg az 500 évvel ezelőtti eseményekről.

A Német Evangélikus Egyház (Evangelische Kirche in Deutschland) szinte egész Európát érintő projektje volt az ún. Reformationstruck, vagyis reformációs kamion. A jármű 2016 végén Genfből indult, összesen 67, a reformáció szempontjából fontos várost érintett, majd 2017 májusában érkezett Wittenbergbe. A kamion a kb. 25 000 km-es túrája során 2017. február 4-én érkezett Sopronba, a „Reformáció magyarországi bölcsőjébe”. A kamion egy interaktív kiállítóter volt, mely a reformációról és a helyszínről készült filmeket mutatott be. A soproni gyűjtemények munkatársainak közreműködésével összeállított két filmen a gyülekezet történetét mutattuk be a 16. század közepétől napjainkig, illetve a gyülekezet tagjaival készített interjúk központi témája volt, ki hogyan éli meg hitét, milyen impulzusokat ad még napjainkban is a reformáció, mit jelent a gyülekezet tagjának lenni. A kamion Sopronban tartózkodása idején több kísérő programon is részt vehettek az érdeklődők. Ezek közül megemlítem, a belvárosi séta forgatókönyvének kidolgozását, melynek során a reformáció által érintett városi emlékhelyeket kerestük fel. A sétákon több száz érdeklődő vett részt, s a soproni gyülekezet legfontosabb történelmi eseményeiről kaphattunk áttekintést. A séta jelentősebb állomásai: Fő tér, ahol a reformáció kezdeteit mutattuk be, majd következett az Eggenberg-ház. *Anna Maria Eggenberg* hercegné lelkésze, *Mathias Lang* az épület udvarán tarthatott az ellenreformáció idején istentiszteleteket. Érdekes és kevésbé ismert a szomszédos Szent György utca 14. ház története. A ház tulajdonosa a 18. század elején – Jókai Mór *Lőcsei fehérszónya* című regényéből is ismert – *Löffelholz* báróné volt, aki halála után az épületet az evangélikus konventre hagyta. A Cézár-ház 1681-ben a protestáns gyászévforduló véget vető országgyűlés felsőházának adott otthont. A soproni az ország harmadik legnagyobb evangélikus temploma. A reformációi séta idején többször is szerepelt a gyűjtemények programján. Örömeinkre szolgált, hogy nemcsak az iskolák projektnapjain sikeres ez a program, de a Múzeumok Őszi Fesztiválján is nagy volt az érdeklődés.

Az idei Múzeumok Éjszakája programban a gyűjtemények állandó kiállításának bemutatása mellett a protestáns egyházak életében jelentős szerepet játszó 1681-es soproni országgyűlés 26. törvényének bemutatására fókuszáltunk. A törvény által biztosított ún. artikuláris helyeken Északnyugat-Magyarországon összesen 24 településen nyerték el a jogot a protestánsok, hogy templomot építhessenek, és ott szabadon gyakorolhassák a vallásukat. Tágabb értelemben artikuláris helyeknek nevezzük a szabad királyi és bányavárosokat, illetve a végvárat is, ahol szintén engedélyezett volt a protestáns vallásgyakorlás. A levéltári kutatásokon is alapul molinók szélesebb kontextusba helyezték a témát, hiszen a látogatók a nemesi patrónus családkról, a pietizmusról, és II. József Türelmi rendeletéről is olvashattak.

2017. szeptember 20-án a soproni evangélikus és református gyülekezettel, illetve a városi önkormányzattal közösen szerveztünk egy egyháztörténelmi konferenciát. A konferencián mindhárom történelmi egyház előadói képviselték magukat. A levéltárosok, egyetemi tanárok előadásaikban az ökumenikus jelleget hangsúlyozták, azzal együtt, hogy a római katolikusok értelemszerűen nem ünneplik a reformációt, hanem emlékeznek arra. A résztvevők egyebek mellett a lutheri reformáció törekvéseiről, a nyugati egyház megújításáról hallhatták a legújabb kutatási eredményeket. Az előadók

főleg a Nyugat-Dunántúlra, valamint természetesen Sopronra összpontosítottak. A nyugati országrész reformációjának sajátossága a többnyelvűség, hiszen német, magyar, horvát, szlovén, szlovák és vend nyelvű gyülekezetek is létrejöttek. A térségben a reformáció Sopronban jelent meg a legkorábban, de emellett lényeges központoknak tekinthetjük többek között Pozsonyt, Sárvárt, Csepreget vagy a Nádasy és a Batthyány birtokokat.

Városnézés az evangélikus emlékek nyomában

A konferencia napján, annak befejező részében a közönség bevonásával egy kerekasztal-beszélgetést tartottak, amelyet *dr. Fodor Tamás* polgármester nyitott meg. Köszöntőjében hangsúlyozta: Büszkék vagyunk evangélikus hagyományainkra, ezzel összefüggésben arra is, hogy az Európai Protestáns Egyházak Közösségétől Sopron megkapta a Reformáció Európai Városa megtisztelő címet. A kerekasztal-beszélgetésen a három történelmi egyház képviselőjében *Gánics Péter*, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, *Veres András* győri megyéspüspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke, *Steinbach József*, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke, valamint *Széles Sándor*, Győr-Moson-Sopron megye kormány megbízottja, *Richly Zsolt*, Balázs Bé-

la-díjas rajzfilmrendező (akinek a Luther életéről készült rajzfilmjéből is láthattak részletet a jelenlévők), és a beszélgetést moderáló *Birkás Antal*, a Reformációi Emlékbi-zottság munkájának segítségével felelős miniszteri biztos vett részt.

A Soproni Evangélikus Egyházköztség 2014-ben az államtól kárpótláson visszacapott egykori evangélikus népiskola épületébe (Színház utca 27.) költözött. Itt 2015 októbe-rében egy új, a 21. századi igényeknek megfelelő gyülekezettörténeti kiállítás nyitotta meg kapuit. A Soproni Evangélikus Gyűjtemények múzeuma egy magyar és német-nyelvű kiállítási katalógussal is tisztelni kívánt a reformáció 500. évfordulója előtt. *A soproni evangélikus gyülekezet évszázadai* című kiadvány történettudományi pontossággal segíti elő a gyülekezet történetének alapos megismerését. A kötet célközönsége nem csak a történész-muzeológus szakma, hanem a gyűjteményünk története iránt érdeklő-dő közönség is: első felében részletes összefoglalást ad a soproni evangélikus gyüleke-zet történetéről a protestantizmus tanainak megjelenésétől a soproni németység kitele-pítéséig. Ezután a látogatói útvonalat követve mutatja be az összes kiállítási tárgyat: a lelkészlakásként berendezett első terem, egyben fogadó- és foglalkoztató helyiség rövid leírása után kiemeli annak hangsúlyos elemeit; majd áttér a gyülekezet történetét kro-nologikus rendben bemutató nagyterem kiállított tárgyi-, irat- és könyvanyagára. A ki-állításon látványos elemként jelenik meg egyedülálló lelkészportré gyűjteményünk, a katalógusban pedig az egyes lelkészek arcképéhez tartozó leírásokban részletes élet-rajzok is olvashatók. A kiadványt több mint 100 fotó színesíti. A katalógus végén a soproni lelkészek névsora olvasható.

A Soproni Evangélikus Egyházköztség Gyűjteményeinek feladata a reformáció 500. évfordulóján is, hogy az ország legrégebbi evangélikus gyülekezetének és a Nyu-gat-Dunántúl evangélikusságának múltját hitelesen, de a ma embere számára könnyen befogadhatóan, személyes hangon közvetítse.

A VARSÓI GETTÓ TITKOS LEVÉLTÁRÁNAK ANYAGAIT BEMUTATÓ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS NYÍLT A VARSÓI ZSIDÓTÖRTÉNETI INTÉZETBEN

Az „*Amit nem tudtunk világgá kiáltani*” című tárlat ünnepi megnyitóján jelen volt *Andrzej Duda* lengyel államfő és *Piotr Gliński* kormányfőhelyettes és kulturális miniszter.

Az archívum összegyűjtését a zsidó önszerveződés egyik vezetője, *Emanuel Ringelblum* történész kezdeményezte a németek által 1940-ben létesített varsói gettóban, az *Oneg Sábát* (A szombat öröme) nevű földalatti csoport megalapításával. Ringelblumot 1944-ben a nácik kivégezték.

Az Oneg Sábát több tucat zsidó értelmiségi tagja a gettóéletet, valamint a megszállt Lengyelország területén a zsidók ellen elkövetett náci bűntetteket dokumentáló anyagokat gyűjtötte össze.

Az archívum egy részét 1942 augusztusában, a másikat a gettófelkelés előtt, 1943 telén ásták el fémládákban.

A háborút az Oneg Sabatnak csak három tagja élte túl, útmutatásuk alapján találták meg 1946-ban az anyagok első részét, 1950-ben pedig a második részét.

Az iratok, fényképek, rajzok, naplók, sajtókiadványok, tudományos és irodalmi művek feldolgozásával a 70 éve alapított, *Ringelblumról* elnevezett *Zsidótörténeti Intézet* foglalkozik, amit az Oneg Sabat egykori titkos találkozóhelyén létesítettek.

A levéltár történelmi jelentőségét Andrzej Duda méltatta a megnyitón mondott beszédében. Felidézte: a levéltárosok által megszerzett információkat az 1939-ben Párizsban megalakított, majd Londonban működő emigrációs lengyel kormánynak továbbították.

A lengyel elnök Ringelblumot és munkatársait a zsidó és a lengyel második világháborús ellenállás hőseinek nevezte.

Az archívum Duda szerint megakadályozta a hitleri Németország azon terveit, hogy a zsidóságot és emlékezetét is megsemmisítsék.

A kiállítás a levéltár eredeti dokumentumait mutatja be, mellettük a tárlat látogatói megtekinthetik a gettóban rögzített, eddig nem látott filmanyagot, valamint az egyik tejeskannát is, amelyben a dokumentok egy részét elrejtették.

A több mint 35 ezer lapnyi anyagot tartalmazó Ringelblum-archívum 1999-ben felkerült az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) „A világ emlékezete” című programjának listájára.

Az 1992-ben indult program a tagországokban fellelhető, egyetemes értékű, ritka és veszélyeztetett, írott vagy audiovizuális dokumentumok, gyűjtemények azonosítását, megőrzését és széles körű megismertetését végzi.

(mti)